

Национален форум „Предизвикателства
пред развитието и разпространението на българския
език, литература и култура“

ВОДИ ЛИ НЕПРАВИЛНАТА АРТИКУЛАЦИЯ И ПЕРЦЕПЦИЯ НА СЪГЛАСНАТА Л ДО ГРЕШКИ ПРИ ПИСАНЕ?¹⁾

Гергана Падарева-Илиева, София Мицова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. В предходни наши изследвания доказваме, че изговорът на алвеоденталната съгласна [л] като [љ] във всяка позиция в думата, с изключение на позицията пред предни гласни, е масово явление особено сред по-младите носители на българския език. В настоящата статия представяме резултатите от експеримент, чиято цел е да провери доколко тази артикулация води до съответна перцепция и може да е причина за допускане на правописни грешки. В експеримента участваха четиридесет и един ученици от V и VI клас. Получените резултати показаха ясна тенденция към задълбочаване на проблемите в правописа, дължащи се на неправилната артикулация и на съответната перцепция на алвеоденталната съгласна [л].

Keywords: alveodental consonant l, incorrect articulation, spelling mistakes, perception

Проблемът за некоректния изговор на алвеоденталната съгласна [л] като [љ] в последните години стои на дневен ред пред нас, тъй като все по-често се сблъскваме с него: *неправилна артикулация на [л] и произтичащо от това възприемане на този звук като друг.*

Съгласната [л] е единствената латерална съгласна в българската консонантна система заради образуването при коректна артикулация латерални проходи в устната кухина. Едновременно с образуването проходи върхът на езика е плътно долепен до границата между алвеолите и горните резци. По този начин в устната кухина се оформя преграда, която не позволява на издишната въздушна струя да премине осевата линия между гласните връзки и устните. Основната артикулация на съгласната *изключва* участие на устните. Участие на устните се реализира при изговора на алофона [l^w] като допълнителна артикулация (резултат от позиция пред лабиални гласни [o], [y]) към основната, която остава непроменена. Това коректно учленение е в процес на избледняване през последните три десетилетия и се променя към учленение на [љ]. Типично за тази некоректна

артикуляция е участието на устните, като върхът на езика не образува алвеодентална преграда, а е отпуснат зад долните резци, както при артикулацията на високата задна гласна [y]. Резултатът е [ʏ]. Проблемът не засяга артикулацията на палатализирания алофон [ɭ] пред предните гласни [e] и [i], който се изговаря коректно дори и от артикулиращите [ʏ] вместо [л].

В логопедичната литература изговорът на [л] като [ʏ] се разглежда като артикулационно нарушение – „билабиален дисламбдацизъм“ (Андреева, 2014). Той обаче е толкова масов, че се превръща в проблем на социолингвистично равнище и смятаме, че има своето обяснение от гледна точка на фонетиката и фонологията (Padareva-Ilieva, Mitsova, 2014).

В лингвистичната литература досега въпросът се засяга от две гледни точки – като диалектна черта (Стойков, 1956; Холиолчев, 1974; Жобов, 2004; Кочев, 2007; Буров, 2013 и др.) и от книжовна гледна точка, като „нова“ експанзивна артикулационна особеност (Холиолчев, 1974; Мурдаров, 2001; Жобов, 2004; Падарева, 2009 и др.) без пряка връзка с диалектите. Допреди няколко години липсваха експериментални изследвания, които да докажат масовостта на тази неправилна артикулация на [л] въпреки наличието на отделни наблюдения в тази посока. Ние разглеждаме проблема по-задълбочено, като обвързваме въпросната артикулация със семантиката и правописа (Падарева-Илиева, Мицова, 2012). Аргумент в подкрепа на твърденията ни, че изговорът на [л] като [ʏ] във всички позиции в думата, без позиция пред предни гласни, е масово явление, са резултатите от наше изследване, проведено през 2013 година (Padareva-Ilieva, Mitsova, 2014). В тогавашния експеримент взеха участие 30 произволно избрани лица – студенти от специалностите „Българска филология“, „Английска филология“ и „Логопедия“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Специалностите бяха нарочно подбрани, тъй като обучаващите се в тях студенти би трябвало да имат коректна артикулация и теоретични познания за реализацията ѝ. Задачата им беше да прочетат пет изречения, съдържащи думи с различна позиция на [л] в тях. Резултатите от експеримента показаха, че нито един от участниците не изговаря коректно [л] във всички позиции в думата. Нашата дипломантка Соня Божанина (Божанина, 2014) направи наблюдение над българската медийна реч и интернет форумите през 2013 и 2014 г. Тя откри, че [ʏ] вместо [л] може да бъде чуто от всички медии в цялата страна. Това потвърждава наблюдението ни, че тази артикулация е експанзивна и не се ограничава само до определени територии и конкретни речеви ситуации. Досегашната ни работа по проблема и наблюденията ни в тази посока показват, че некоректната артикулация на [л] като [ʏ] е все по-налагаща се тенденция в съвременната българска реч (Мицова, Падарева-Илиева, 2016). Според нас тя определено е резултат от вече дългогодишен масов изговор от страна на медийните лица, в семей-

ството, в институциите, където се очаква изговорът да следва нормата, дори и от учителите в училище. На този проблем не се обръща никакво внимание.

Откакто се занимаваме с този въпрос, наблюдаваме писмени работи на студенти и ученици, както и текстове в интернет (форуми и социални мрежи). Събраният материал все повече затвърждава убеждението ни, че некоректната артикулация се отразява на правописа. Все по-често срещаме думи с правописни грешки, които се отнасят до замяната на буквата *л* с буквата *у* и обратно (*лайфай* *вм.* *уайфай*, *аувеодентална* *вм.* *алвеодентална*, *пауаталност*, *палатауност* *вм.* *палаталност*, *сална* *вм.* *сауна*, *Константинопоу* *вм.* *Константинопол*, *палза* *вм.* *пауза*, *Халс* *вм.* *Хаус*, *валчер* *вм.* *ваучер*, *нетлорк* *вм.* *нетуърк*, *Рейнбол* *вм.* *Рейнбоу*, *Хил* *вм.* *Хю*, *алдио-* *вм.* *аудио-*, *калчук* *вм.* *каучук*, *куош* *вм.* *клош*), както и пропускане на буквата *л* (*филоогия* *вм.* *филология*, *Уксор* *вм.* *Луксор*) или вмъкването ѝ в позиция пред или след *у* (*блуза* *вм.* *буза*, *галобица* *вм.* *гаобица*, *куплувам* *вм.* *купувам*, *луиски* *вм.* *уиски*).

В други наши публикации сме отбелязвали, че освен проблеми с правописа тази артикулация довежда и до възможно семантично объркване не само на отделни думи (*склош* (*скуош*)/*с клош*), но и на цели изречения, защото контекстът невинаги помага:

Алт – аут: Тази певица е алт/Тази певица е аут.

Получавам – поучавам: Той знае само да получава./Той знае само да поучава.

Лобирам – обирам: Откакто зае този пост, се научи само да лобира./Откакто зае този пост, се научи само да обира.

Блуза – буза: Нарисувах дете с малко носле и червена блузка.

Блуден – буден: Днешната блудна младеж.../Днешната будна младеж... (Падарева-Илиева, Мицова, 2012).

Предполагаме, че проблемът с правописа е особено отчетлив сред учениците, но подобно изследване липсва. Смятаме, че е важно да се направи обективна оценка на базата на резултати от конкретен експеримент и да се отговори на въпроса дали този проблем действително се среща често сред учениците. Това е и причината, която ни провокира да проведем такъв експеримент именно сред ученици. Една от целите ни е не само да покажем съществува ли тенденция за допускане на правописни грешки (замяна на буквата *л* с буквата *у* и обратно), но и в случай че нашето предположение се окаже вярно, то да бъде възприето като сигнал за съществуващ проблем, който заслужава специално внимание още в началния курс на обучение.

Представеният тук експеримент е пилотен. Той включва четиридесет и един ученици от V и VI клас от произволно избрано основно училище в

Благоевград. Целта на експеримента е да проверим дали се допускат правописни грешки от посочения по-горе тип.

Вербалният материал се състои от изречения, в които има думи, съдържащи *л*. Изреченията бяха продиктувани от двама филолози с коректна артикулация на алвеоденталната съгласна [л], нарочно подбрани по този признак, за да изключим допускането, че евентуални правописни грешки от страна на учениците са в резултат на неправилно изговаряне от диктора.

– За рождения ми ден ми подариха ваучер от магазин за играчки.

– Децата слушаха приказката на аудиозапис.

– Гумите на автомобилите са направени от каучук.

– Аудиторията беше празна.

– След всяко изречение има кратка пауза.

– За да станеш учител по български език, трябва да учиш българска филология.

– Моята сестра е студентка във филологическия факултет.

Във вербалния материал са включени и познати, и по-малко познати за субектите думи с идеята да проверим не правописа, а слуховото възприемане на консонанта и отражението му при писане. Пет от думите (група 1) съдържат вокално съчетание [ау] (*ваучер, аудиозапис, каучук, аудитория, пауза*). Останалите пет думи (група 2) съдържат консонанта *л* в различни позиции (*слушаха, учител, българска/филология/филологически, факултет*). И в двете групи от думи, по наши предварителни наблюдения, при писане е възможно буквата *у* да бъде заменена с буквата *л*.

Резултати от проведения експеримент

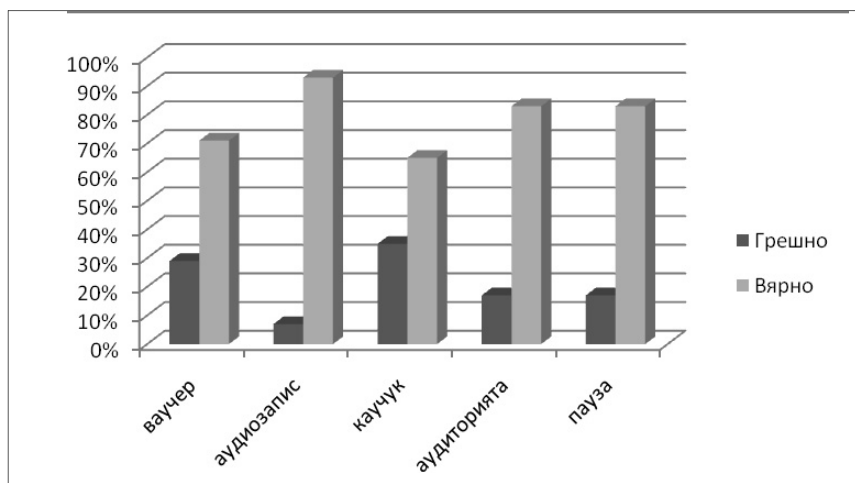
Важно е да се отбележи, че **от 41 ученици само двама са написали всички думи правилно.**

Резултати за думите от група 1 (фигура 1):

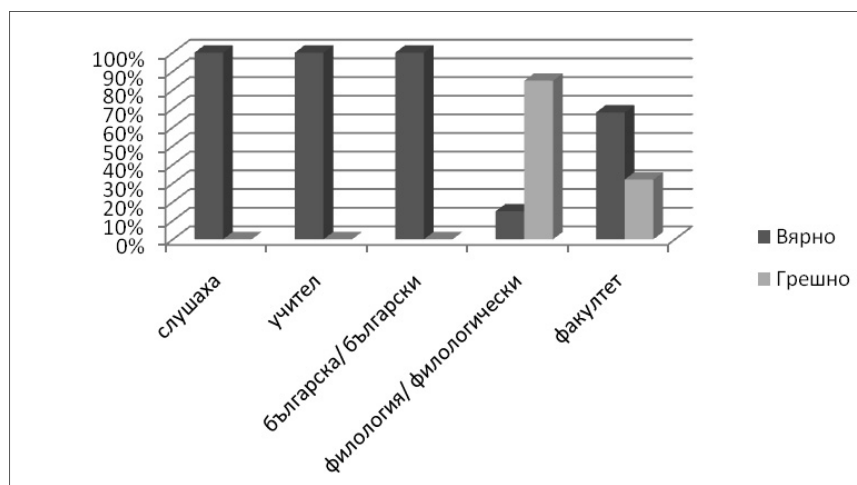
Резултатите за думите от група 1 показват, че по-непознатите и вероятно рядко употребявани думи *каучук* и *ваучер* са написани грешно от най-много ученици. 14 ученици (35%) са допуснали грешка в думата *каучук* (*калчук*) и 12 (29%) при думата *ваучер* (*валчер*). За сравнение, думата *пауза* например, която е със същото вокално съчетание в ударена позиция е с наполовина по-малко грешки – 7 ученици (17%) са написали *палза* вм. *пауза*. При думата *аудиозапис* грешките са значително по-малко. Само трима ученици (7%) са написали *алдиозапис* вм. *аудиозапис*. Думата *аудитория*, която съдържа същото вокално съчетание, но в неударена позиция, е написана грешно от седем ученици (17%) – *алдитория* вм. *аудитория*.

Резултати за думите от група 2 (фигура 2):

Според нашите очаквания думите *слушаха* и *български/а* са написани вярно от всички ученици. Проблем отново представляват думите, които са с по-ряд-

Фигура 1. Процентно съотношение на думите от група 1

Фигура 2. Процентно съотношение на думите от група 2

ка употреба сред учениците. Само шест от лицата, участващи в експеримента (15%), са написали *филология/филологически* правилно, а останалите са написали тези думи в различни варианти: *фиология, филоогия, фиулогия, фиологическия, фиологическия*. Подобно е и положението с думата *факултет*. Тринадесет ученици (32%) са написали думата правилно, а останалите са допуснали

грешки. Вариантите при сгрешените думи са два – *факлотет*, *факлутет*. Докато при думите *филология* и *филологически* л от една от сричките, които го съдържат, липсва, то при *факултет* е променено мястото на двете букви.

Изводи от проведения експеримент

Резултатите от експеримента показват явна тенденция към задълбочаване на проблемите с правописа, които се дължат на неправилната артикулация и на съответната перцепция на алвеоденталната съгласна [л]. Отчитаме факта, че експериментът е пилотен, а за да си позволим генерални обобщения, е необходим по-машабен експеримент, в който да се включат респонденти и от Източна България. При все това проведохме този експеримент, макар и малък, за да проверим дали предположенията ни са верни, и намираме, че резултатите, които получихме, са достатъчно основателни, за да планираме продължение на изследването.

Един от важните резултати, на който искаме да обърнем внимание, е, че по-големият процент правописни грешки се допускат при думите от чужд произход (*ваучер*, *пауза*, *филология*, *факултет*, *аудитория*), които са по-рядко употребявани и правописът им не е упражняван. От друга страна, това дава реална картина на степента на възприемане на звука [л] от учениците и отразяването му с определена буква в писмена форма.

БЕЛЕЖКИ

1. Текстът е представен на националния форум „Предизвикателства пред развитието и разпространението на българския език, литература и култура“.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Andreeva, A. (2014). Vliyanie na artikulatsionnitate narusheniya pri izuchavane na angliyski ezik (ss. 23 – 28). – V: Trayanova, D. (red). *X natsionalna konferentsiya po logopediya na natsionalnoto sdruzhenie na logopedite v balgariya (NSLB) na tema „Mnogo ezitsi, mnogo kulturi – edna komunikatsiya“*. Sofia: NSLB [Андреева, А. (2014). Влияние на артикулационните нарушения при изучаване на английски език (сс. 23 – 28). – В: Траянова, Д. (ред). *X национална конференция по логопедия на Националното сдружение на логопедите в България (НСЛБ) на тема „Много езици, много култури – една комуникация“*. София: НСЛБ].
- Bozhanina, S. (2014). Izgovorat na alveodentalnata saglasna L kato Ÿ v savremennata balgarska mediyna rech. – *Ezikov svyat*, 12 (2), 15 – 22 [Божанина, С. (2014). Изговорът на алвеоденталната съгласна Л

- като Ъ в съвременната българска медийна реч. – *Езиков свят*, 12 (2), 15 – 22].
- Burov, St. (2013). *Za dve normi na balgarskata ustna knizhovna rech (predvaritelni belezhi)* (ss. 42 – 74). – V: Ilieva, M. (red). *Problemi na ustnata komunikatsiya*, kn. 9, tom 1. Veliko Tarnovo: University of Veliko Tarnovo Press [Буров, Ст. (2013). За две норми на българската устна книжовна реч (предварителни бележки) (сс. 42 – 74). – В: Илиева, М. (ред). *Проблеми на устната комуникация*, кн. 9, том 1. Велико Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“].
- Zhobov, Vl. (2004). *Zvukovete v balgarskiya ezik*. Sofia: SemaRSH [Жобов, Вл. (2004). *Звуковете в българския език*. София: СемаРШ].
- Kochev, Iv. (2007). *Plavnite saglasni v balgarskiya ezik*. – *Ezikov svyat*, 3, 19 – 22 [Кочев, Ив. (2007). Плавните съгласни в българския език. – *Езиков свят*, 3, 19 – 22].
- Mitsova, S. & Padareva-Ilieva, G. (2016). *Tendentsii v izgovora na alveodentalnata saglasna l v savremennata balgarska rech* (ss. 232 – 237). – V: Angelov, A. (red). *Problemi na sotsiolingvistikata. Ezikovata situatsiya. Sastoyanie i tendentsii*, T. 12. Veliko Tarnovo: Znak 94 [Мицова, С., Падарева-Илиева, Г. (2016). Тенденции в изговора на алвеоденталната съгласна л в съвременната българска реч (сс. 232 – 237). – В: Ангелов, А. (ред). *Проблеми на социолингвистиката. Езиковата ситуация. Състояние и тенденции*, Т. 12. Велико Търново: Знак 94].
- Murdarov, Vl. (2001). *99 ezikovi saveta*. Sofia: Prosveta [Мурдаров, Вл. (2001). *99 езикови съвета*. София: Просвета].
- Padareva, G. (2009). *Nay-chesto sreshtanite ezikovi greshki v mediynoto prostranstvo, ili koy nalaga pravilata – mediite ili ezikovedite* (ss. 212 – 220). – V: Cholakova, Zh. (red) *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet*, tom 47 (1), sb. B. Plovdiv: University of Plovdiv Press [Падарева, Г. (2009). Най-често срещаните езикови грешки в медийното пространство, или кой налага правилата – медиите или езиковедите (с. 212 – 220). – В: Чолакова, Ж. (ред) *Научни трудове на Пловдивския университет*, том 47 (1), сб. Б. Пловдив: Унив. изд. „Паисий Хилендарски“].
- Padareva-Ilieva & G. & Mitsova, S. (2012). *Kam vaprosa za ŷ vmesto l v rechta na savremenniya balgarin*. – *Balgarski ezik*, 3, 99 – 104 [Падарева-Илиева, Г., Мицова, С. (2012). Към въпроса за ѷ вместо л в речта на съвременния българин. – *Български език*, 3, 99 – 104].
- Stoykov, St. (1956). *Edna nova promyana na saglasnata l v balgarski ezik*. – *Balgarski ezik*, 1956, № 8, s. 239 – 244 [Стойков, Ст. (1956). Една нова промяна на съгласната л в български език. *Български език*, 1956, № 8, с. 239 – 244].

- Holiolchev, Hr. (1974). *Za rechta na govoritelite, redaktorite, reportyorite i korespondentite na radio Sofiya* (ss. 30 – 37). – V: Andreychin, L. (red): *Problemi na balgarskata knizhovna rech*. Sofia: Nauka i izkustvo [Холиолчев, Хр. (1974). За речта на говорителите, редакторите, репортьорите и кореспондентите на радио София (сс. 30 – 37). – В: Андрейчин, Л. (ред): *Проблеми на българската книжовна реч*. София: Наука и изкуство]
- Padareva-Ilieva, G. & Mitsova, S. (2014). Is Bulgarian Language Losing Its Alveodental Consonant [l]? *IJLC*, 2, 1, 45 – 65.

DOES THE INCORRECT ARTICULATION AND PERCEPTION OF CONSONANT L LEAD TO SPELLING MISTAKES?

Abstract. In previous research we have proved that the articulation of the Bulgarian consonant [l] as [ũ] in all positions except the position before the front vowels [e] and [i] is an expansive phenomenon especially among the young people. This paper presents the results of a pilot experiment which main goal is to prove the assumption that this incorrect articulation leads to a relevant perception and could be a reason for spelling mistakes. The respondents in the experiment are forty one students in fifth and sixth grade which mother tongue is Bulgarian. The results indicate an evident tendency towards deepening in spelling mistakes as a result of the incorrect articulation of the consonant [l].

✉ ¹⁾ Dr. Gergana Padareva-Ilieva, Assist. Prof.,

²⁾ Dr. Sofia Mitsova, Assist. Prof.

South-West University “Neofit Rilski”

66, Ivan Mihaylov Str.

2700 Blagoevgrad

E-mail: ¹⁾ gerypadareva@swu.bg, ²⁾ sofiamitsova@swu.bg